

A Hungarológiai Intézet folklór-szemináriumai

A magyar folklórananyag gyűjtése Jugoszláviában két évtizede folyik. Eredményeket tudunk felmutatni, de azok mégsem tükrözik híven az eddigi munkát. Alapvető probléma nyilván a gyűjtőmunka rendszertelensége, az anyagi és erkölcsi támogatás hiánya s a gyenge publikációs lehetőségek. A hajdani Főiskola, majd 1959 után a Magyar Tanszék hallgatói Penavin Olga tanárnő vezetésével gyakran látogatták a hagyományokat őrző falvakat, és sose tértek vissza üres kézzel. A lejegyzett vagy szalagon levő anyag azonban nem volt hozzáférhető. Király Ernő gyűjtéséből is csak ritkán jelent meg egy-egy füzetnyi ízelítő. A Zentai Múzeum már 1953-ban száz népdal kiadását tervezte, de az első gyűjtemény csak 1962-ben jelent meg, s négy évig kellett várni a következőre. Pedig a zentai gyűjtés elég gazdag volt. Másutt is akadt egy-egy folklór-kedvelő, aki gyűjtött a megjelentetés reménye nélkül.

A Hungarológiai Intézet megalakítása arra az időpontra esik, amikor már határozottan jelentkezik az igény a múlt szellemi kincseinek feltárására és bemutatására. Az Intézet felvette munkatervébe a folklór-kutatás megszervezését is. Képzett folklóristánk nem lévén, az MTA Néprajzi Intézetéhez és Népzene Kutató Csoportjához, valamint az ELTE Folklór Tanszékéhez kellett segítségért folyamodni. A tapasztalt önkéntes gyűjtők mellé újakat kellett toborozni. Egyszóval az Intézet rendszeres munkát akart kifejteni a folklór-kutatás terén. 1970. április 9-én hívták össze a már ismert gyűjtőket, s a tanácskozáson megjelent dr. Kósa László, a Néprajzi Kutató Csoport munkatársa. A tanácskozáson elhatározták, hogy segítséget nyújtanak az önkéntes gyűjtők szakmai felkészítésében. A nyár folyamán folklór-szemináriumot szerveznek, amelyre két magyarországi előadót hívnak.

Az első szeminárium 1970. június 19-étől 21-éig tartott. A találkozó helyének Zentát jelölték ki, nem véletlenül. Tapasztalt gyűjtők itt voltak, a város és környéke gazdag lelőhelyet kínált, s a Zentai Múzeum felkínálta segítségét. Tizennyolc önkéntes gyűjtő vett részt a szemináriumon, jórészt azok, akik már foglalkoztak a magyar folklórral. A résztvevők a Vajdaság területéről, valamint Szlavóniából és Baranyából jöttek. A tanfolyam előadója dr. Kiss Lajos, az MTA munkatársa (zene-folklór) és dr. Katona Imre, az ELTE docense (szöveg-folklór) volt. Kiss Lajosról tudnunk kell, hogy zombori származású, s hogy vidékünk népzenejének kiváló ismerője. A nyugat-bácskai településeken, a dél-bánáti székelyeknél, valamint Horgoson és környékén több ezer dallamot gyűjtött. A tanfolyamon szólt általában a népzeneről, a régi stílusú dallamokról s az ötfokúságról. Felhívta a hallgatók figyelmét a szerkezetre és az előadásra. S végül beszélt a nagyobb számban fellelhető újabb stílusú dalokról. Előadásának külön érdekessége, hogy igen sok felvételt mutatott be, s azok mindegyike a jugoszláviai magyarság ajkáról hangzott el. Katona Imre a szöveg-folklór ismertetésében jeleskedett. A ritka előadó-képességgel rendelkező szakember jól felépített előadásokban ismertette a

lírai dalokat, azok főbb tartalmi és műfaji csoportjait. Az epikai műfajok közül a balladáról szólt részletesen. A két előadó egyébként azonos műfajokról beszélt, s egyikük a dallamot, másikuk a szöveget mutatta be.

Az intézvív munka második napján a hallgatók gyakorlatban is megismerkedtek a zene- és szöveggyűjtés technikájával, a rögzítés módszereivel. Két csoportra oszlott a hallgatóság és Mangurás Ferencné valamint Sőreg Pálné adatközlők ismeretanyagát kutatták, felvételezték. Mangurásné, a 66 éves birkanyíróasszony gazdag népdalkincsével és tiszta előadásával kellemes élményben részesítette a résztvevőket. Katona Imre a Magyar Hírlap 1970. július 21-i számában a következőket írta. „Az Újvidéken, dr. Szeli István vezetésével tavaly megalakult Hungarológiai Intézet —, amely a jugoszláviai magyar irodalom és folklór kérdéseit kutatja magyarországi szakemberek bevonásával — máris megkezdte a jugoszláviai folklórkutatást.” A szeminárium eredményeit méltató írásában nagy lelkesedéssel szolt a Mangurásnéról felvett három magyar népballada vajdasági változatáról. A Kőműves Kelemen, a Fia-rabolta anya és a Farkas Julcsa ballada-változatokról szóló tanulmány az Intézet Tudományos közleményeinek 7. számában jelent meg (Katona Imre — Tripolszky Géza: Három magyar népballada vajdasági változatai). Különösen érdekes a Farkas Julcsa című ballada zentai változata. Az Ortutay Gyula szerkesztésében megjelent Magyar Népballadák két változatot közül a cséplőgéphe esett lányról, s ezek a tragédiát véletlen szerencsétlenségnek tüntetik fel. A zentai szöveg viszont szerelmi bosszúból elkövetett gyilkosságról szól.

A tanfolyam harmadik napján az elvégzett munkát értékelték, s a további feladatokat beszéltek meg. A hallgatók gyűjtési útmutatókat és zentai népdalgyűjteményeket kaptak.

A második szemináriumot 1971. június 27-e és 29-e között rendezte meg a Hungarológiai Intézet és a Zentai Múzeum. A hallgatók száma huszonegyre emelkedett, de az összetétel nem volt azonos az előző évvel. Voltak akik elmaradtak, viszont újak is jelentkeztek. A már ismert két előadón kívül még egyet hívtak, s bekapcsolódott a munkába a Múzeumban vendégként dolgozó néprajzos is. Dr. Kiss Lajos bőséges anyaggal illusztrálta előadását, folytatta az itt gyűjtött népdalok bemutatását, különösen a balladát. Dr. Katona Imre ismét szolt a balladáról, majd részletesen ismertette a népmesét és népmondát — ebben az évben tehát főleg az epikus műfajokról volt szó. Dr. Sárosi Bálint, az MTA Népzene Kutató Csoportjának munkatársa kiváló előadásban ismertette a népi hangszereket. Egyszerű eszközökből zenei hangot varázsolt elő, s megszólaltatta — természetesen csak hangszalagról — a már nem használt hangszereket. Az Intézet csak szellemi néprajzzal foglalkozik. Az utóbbi években viszont nagyon megnövekedett a néprajzi tárgyak iránti érdeklődés. Helytörténeti múzeumok alakulnak, de a tárgyak mégis magángyűjteményekbe vándorolnak. Az anyagi és szellemi kincsek gyűjtése gyakran párhuzamosan folyik, s ezért iktattunk be egy előadást a tárgyak gyűjtéséről, illetve az értékesebb darabok nyilvántartásáról. Az előadó dr. Égető Melinda, a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa volt, aki két hónapot dolgozott a Zentai Múzeum néprajzi osztályán. A tanfolyamon a hallgatók megtekintették a Múzeum néprajzi tárgyait is.

A második találkozáson is volt gyakorlati munka, a hallgatók három adatközlő ismeretanyagából hozták felszínre az értékes szövegeket és dallamokat. Megemlíthetjük még, hogy a résztvevők megkapták az Intézet Tudományos Közleményeinek a 7. számát. Ez volt az első folklór-szám, s a következő kettő (11—12. és 15.) kiadását is úgy időzítették, hogy a tanfolyam kezdetéig kikerüljön a nyomdából. Mondanunk kell még néhány szót a záró megbeszélésről. Ez a forma gyakorlattá vált, az előadók, szervezők és hallgatók elmondták a véleményüket a néhány napos munkáról, s ötleteket adtak a következő évi találkozó megszervezéséhez. Megállapították, hogy az előadásokban bizonyos fokú ismétlés tapasztalható, ami viszont azért szükséges, mert a hallgatók összetétele változik. Többen kifejezték óhajukat, hogy a következő évben a hallgatók számoljanak be a saját gyűjtési munkájukról. A tanfolyam ugyanis akkor igazán eredményes, ha a résztvevőket gyűjtésre ösztönzi.

A második találkozó iránt különös érdeklődést tanúsított az Újvidéki Rádió. Felkérték az előadókat, hogy rádió-előadást irjanak és olvassanak fel.

A harmadik szeminárium ugyancsak Zentán volt 1972. június 29-én és 30-án. Az Intézet által meghívottak közül csak tizenketten jelentek meg, a tanfolyamnak mégis harminc hallgatója volt. Ez a jelenség részben azt bizonyította, hogy a hallgatók egy része nem mutat kitartó érdeklődést, részben azt, hogy a folklór-gyűjtés iránt olyanok is érdeklődnek, akik nem kapnak meghívót. Az előadók száma mindössze kettő volt. Dr. Kiss Lajos és dr. Katona Imre tartottak előadásokat. Dr. Ortutay Gyula akadémikus ígérete ellenére sem tudott eljönni, s így a tanfolyam csak kétnapos volt. Kiss Lajos szlavóniai és dél-bánáti gyűjtését mutatta be. Mindkét vidék kiváló anyagot szolgáltatott a gyűjtőnek. A szlavóniai szórványok sok régi stílusú dallamot őriztek meg, az új stílus erőteljes, a nyelv régies. Katona Imre főként a néphit mutatta be, s rövidebben a népszokásokról szólt. A néphit ismertetése különösen indokolt volt, mert a hallgatók érdeklődési körének megfelelt, és az anyag csupán lejegyzéssel, magnetofon nélkül is gyűjthető. A hallgatók egy része már jelentős anyagot gyűjtött, s ennek egy részét be is mutatta, részben az egész hallgatóságnak, részben az előadóknak.

A szeminárium mindkét napján — a délutáni órákban — konzultációt és beszélgetést tartottak. A néhány éves tapasztalat alapján a további lehetőségeket kutatták a tanfolyam vezetői, hallgatói és vendégei. Különösen élénk vita alakult ki akörül, hogy mit kell gyűjteni, egyes műfajokat vagy mindent. A teljes anyag felgyűjtése mellett foglalt állást dr. Bori Imre tanszékvezető tanár. Bori erélyesen kimondta, hogy nem tallózni kell. Szerinte azzal a tudattal sem lehet hozzákezdeni a munkához, hogy előttünk a gyűjtés jó részét már mások elvégezték. Hangsúlyozta, hogy a jónevű gyűjtők munkáját meg kell becsülni, eredményeikre és tapasztalataikra támaszkodni kell, de terra incognitát kell látni vidékünkön. A folklór ugyanis természeténél fogva állandó átalakulásban levő terep, s a folklórkincs az évtizedek múlásával más képet mutat. A másik központi kérdés a kiadási lehetőség volt. A hallgatók egy része már több éves gyűjtőmunka eredményével rendelkezett, s érthető volt a kiadási igény jelentkezése. Komoly ígéretet azonban nem kaphattak az érdeklődők. Dr. Szeli István, az Intézet igazgatója az anyagi eszközök hiányára hivatkozott. A Tudományos Közlemények évi egy folklór-száma nem elégíti ki az igényeket, a régóta tervezett acta-sorozat folklór füzetek megjelentése viszont a pénzhiány miatt késik. Szeli István azonban felhívta a figyelmet az Intézet keretében alakuló folklór-dokumentációra, amely lehetővé teszi, hogy az önkéntes gyűjtők anyaga egy helyre kerüljön, s mindenki számára hozzáférhető legyen. E sorok írója a zentai példáról szólt. A gyűjtések megjelentetésében ugyanis nem lehet kizárólag az Intézetre támaszkodni. Községeinkben lehetne anyagi eszközöket találni egy-egy szerényebb kiadványra, amit a Zentai Füzetek folklór-sorozata is igazol.

A tanfolyam után a magyarországi szakemberek még hosszabb időt töltöttek nálunk. Katona Imre a Hungarológiai Intézet munkatársával, Tóth Ferencsel Padén, Szajánban és Egyházaskéren (Vrbica) gyűjtött Kálmány Lajos nyomán. Kiss Lajos viszont Horgoson és környékén végzett kiegészítő gyűjtést a Zentai Múzeum részére. A jeles népzene-kutató ugyanis ígéretet tett, hogy ezen a vidéken gyűjtött anyagból válogatást készít egy zentai kiadványhoz. A gyűjtemény kiadása folyamatban van.

A negyedik szeminárium 1973. június 29-én és 30-án volt Zentán. A szervezők, a Hungarológiai Intézet és a Zentai Múzeum, figyelembe vették a múltévi megállapodást, miszerint az érdeklődést a fiataloknál kell felkelteni, ajánlatos tehát nagyobb számú diák meghívása. Az Intézet azonban a szeminárium költségeinek fedezésére mindössze 3000 dinárral rendelkezett. Kérelemmel fordult tehát a községi művelődési közösségekhez, hogy a saját költségükön küldjenek hallgatókat a tanfolyamra. A jelentkezés gyenge volt, s már azzal kellett számolni, hogy kevés lesz a résztvevő. A szervezőket aztán kellemesen lepte meg az összegyűlt harmincnégy hallgató. Az összetétel eltért az előző évek hallgatóságától. Az idén zömmel fiatalok, jórészt középiskolás tanulók jöttek össze. Fiatalok, de a folklór iránt érdeklődők, a topolyai vetélkedő résztvevői. Az Intézet két magyarországi szakembert hívott meg, dr. Kiss Lajost és dr. Katona Imrét. Kiss Lajos nem tudott jönni, a szer-

vezőknek tehát bizonyos változtatást kellett eszközölni a programon. Jobban ki kellett használnunk a saját lehetőségeinket, mozgósítani kellett a mi tapasztaltabb folklóristáinkat.

A múlt évben olyan ajánlat hangzott el, hogy ne tartsunk előadást, s a tanfolyam két napját gyakorlati munkára, gyűjtésre használjuk. Megegyeztünk abban is, hogy az idén a népszokásokkal foglalkozunk. A szeminárium első napján Katona Imre mondott bevezető előadást a népszokásokról és azok gyűjtéséről. Szólt a téli ünnepekör szokásairól, a húsvétról, május elsejéről, pünkösdről, a nyári és őszi ünnepekről. Ugyancsak ismertette a gazdasági és családi szokásokat. Jól felépített ismertetőjét külön érdekessé tette, hogy az illusztrációs anyagot a mi gyűjtőink szolgáltatták. Ebben különösen Berta István tamásfalvi (Hetin) gyűjtő jeleskedett, aki értékes és nagy mennyiségű anyagot hozott a tanfolyamra. Berta a tanfolyamok állandó hallgatója, a két találkozó között viszont szorgalmas gyűjtő. Az első nap délutánján gyakorlati munka folyt, Horgostól egy teljes betlehemes csoport jött be, Oromhegyesről egy ember, aki valaha betlehemezett. A hallgatók jó része először látta a ma már nagyon ritka szokást. Néhányan felolvasták lejegyzésüket, s kitűnt, hogy igen jó megfigyelők. Az érdeklődés nagy volt, a hallgatók számtalan kérdést tettek fel. A sikerhez kétségtelenül hozzájárult dr. Burány Béla tapasztalt gyűjtő, aki ügyesen vezette a gyakorlatot.

A második nap délelőttjén négy kiváló adatközlőt vittünk a tanfolyamra: Mangurás Ferencné, Sőreg Pálné, Banka Mihályné és Beszédes Etelkát. Egy-egy népszokást és annak költészetét a résztvevők több változatban hallgathatták. Az összevetés nagyon érdekes volt, de elég sok időt vett igénybe, s így csak a pünkösödés és a Szent Iván napi tűzgrás szokásai hangzottak el. Az adatközlők szinte észrevétlenül más irányba terelték az érdeklődést. A népi gyógyítás és a babona került felszínre, ami felkeltette a hallgatók érdeklődését. Kevés idő maradt a gyermekjátékok és játékdalok ismertetésére. A szervezők megállapítása szerint Burány Béla ezt a gyakorlatot is jól vezette, csak többet kellett volna beszéltetni az adatközlőket.

A második nap délutánján záró megbeszélést tartottunk. A hallgatók kezdetben nehezen szólaltak meg, bizonyára a fáradság miatt, de lehetséges, hogy másfél nap alatt sok anyagot zúdítottak rájuk. Unszólással ugyan, de előjöttek a kérdések, problémák. Mi legyen a begyűjtött anyag sorsa — tette fel a kérdést egy hallgató. A már régebben emlegetett archiválás lehetőségei még mindig kicsik. A szakágok begyűjtéséhez és őrzéséhez szakember és anyagi eszközök kellene. A munkát azonban belátható időn belül el kell kezdeni. A Hungarológiai Intézet és a Zentai Múzeum összefogásával bizonyára meg lehet vetni az archivum alapjait. Nem a hallgatók, hanem a szervezők részéről merült fel a kérdés, hogy mi történjék a két szeminárium közötti egy esztendőben. A lelkes fiatal hallgatókkal ugyanis foglalkozni kellene. A résztvevők helyeselték, azt az ajánlatot, miszerint kisebb központok tartsák össze a gyűjtőket. Zentán kívül Becse és Topolya képezhetne ilyen központot. A szakirodalom biztosítását viszont már a hallgatók kérték. Megoldást is mindjárt találtak. A Magyarországon tanuló három néprajzos megígérte, hogy beszerzi a legfontosabb könyveket.

Hallgatók és szervezők egyaránt arra a megállapításra jutottak, hogy az idei szeminárium jól sikerült, hasznos volt. A fiatalok tömeges részvétele és élénk érdeklődése azzal a reménnyel biztat, hogy lesz utánpótlás, hogy mind többen kapcsolódnak be az itt élő magyarság szellemi kincsének feltárásába. Az idei résztvevők közül bizonyára lesz annyi kitartó gyűjtő, hogy a folyamatoságot meg tudjuk őrizni.

A következő év tematikája a szöveges folklór lesz. Az önkéntes gyűjtők elhozzák és bemutatják az egy év alatti gyűjtést. A hallgatók részéről olyan kívánság is elhangzott, hogy a tárgyi néprajzról halljanak előadást. A Hungarológiai Intézet egyelőre csak folklórral foglalkozhat, de a Zentai Múzeum teljesítheti ezt a kívánságot.